

Prof. Dr. Hâmide Topçuoğlu ve Sâmiha Ayverdi

Prof. Dr. Mehmet Demirci

I. HÂMİDE TOPÇUOĞLU

Bir Çocuk Bir Kadın Bir Hoca Prof. Dr. Hâmide Topçuoğlu adlı ilgi çekici bir kitap okudum.¹ Kısaca şöyle tanıtılmış:

“Mine Göğüş Tan'ın, Prof. Dr. Hâmide Topçuoğlu ile Ankara Hukuk Fakültesi'nden başlayarak kırk beş yıllık bir usta-çırak ilişkisi oldu. 1994 Ekim'in de Topçuoğlu'nun çocukluk anlatılarını kaydetme niyetiyle başlayan ve 1995 Şubat'ına kadar süren sekiz sözlü târih görüşmesinin bant çözümlerine dayanan bu kitap, iki kadın arasındaki hoca-öğrenci-dost ilişkisinin hikâyesi olarak da okunabilir. Ya da Mütâreke İstanbul'undaki çocuktan, Cumhûriyet Ankara'sındaki genç kıza ve en değerli akademisyenlerden birine yolculuğun hikâyesi. Öğrenciden hocaya 100. Yıl Armağanı.”

*

Prof. Dr. Hâmide Topçuoğlu (1918-2009) Osmanlı'nın son nesli bir âilenin çocuğu. Annesi Bosna göçmeni, babası Kastamonulu, asker, yönetici. Hâmide Hanım'ın başarılı bir öğrencilik hayatı var. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra, aynı yerde Hukuk Sosyolojisinde kariyer yaptı. Eğitim Fakültesi'

¹ Mine Göğüş Tan, *Bir Çocuk, Bir Kadın, Bir Hoca*, Turhan kitabevi, Ankara, 2018. Metin içindeki sayfa numaraları bu baskıya âittir.

nin kurucu dekanı oldu.

Kitabın yazarı Prof. Dr. Mine Göğüş Tan Hanım, çok sevdiği hocasından kaydettiği konuşmaları deşifre edip yayımlamakla önemli bir hizmet yapmıştır. Adı geçen kitapta birçok kültürel ve sosyal konuya değinilir. Bunlardan bir kısmını ele almak istiyorum. Bu arada Topçuoğlu'nun mütefekkir yazarımız Sâmiha Ayverdi ile yakinen görüşüp tanıştıklarını, mektuplaştıklarını fark ettim. Makâlenin dayanakları, sözünü ettiğim kitap ile Sâmiha Ayverdi'nin yazdıkları olacaktır.

KİŞİLİĞİ

Mine Göğüş Tan hocasını şöyle tanıtır: H. Topçuoğlu, müstesnâ bir insandı. İmparatorluğun çocuğu bir cumhuriyetçi. Bu ikisinin zenginliklerini hiçbir tâvizde bulunmadan kişiliğinde özümsemiş ama her ikisinin de “zaaflarını” eleştirmekten sakınmamıştı. Güçlü, onurlu, hep başı dik... Sessiz ve derinden bir muhâlif. YÖK kurulduğunda, sağlığı yerindeyken 63 yaşında emekliliğini istedi. (s. 13) Prof. Dr. Muammer Aksoy'a göre “Türkiyede en akıllı, en esaslı, en bilgili üç kadın varsa onlardan birisi de Hâmide Topçuoğlu' dur.” (s. 14)

Kılı kırk yaran bir mükemmeliyetçi², ironik, skeptik (bilimsel şüpheci) mizah dolu bir kadındı. Her konuda bir anekdot, bin yıllık bir halk deyişi, daha önce hiç duymadığınız bir fıkra anlatabilirdi. Bunlar, en sonuna dek dağarcığından eksilmedi.

Eğitim Fakültesi'ni âdetâ dişiyle tırnağıyla kurdu. Amerikancı olmayan bir fakülte kurmak konusunda herkese kafa tuttu.

² Mine Hanım'ın belirttiğine göre ismini, “Hamide” veya “Hamîde” şeklinde söyleyenleri her defasında îkaz eder “Hâmide” diye düzeltirmiş.

Ölümden korkmazdı. Ama kitaplarına ne olacağından çok endişeliydi.

Müzik onun hayâtının hep önemli bir parçası oldu. Hoca, Türk sanat müziği hayrânı idi. Evine gelen öğrencilerine Türk sanat müziğinden plaklar çalardı. Hem çalışır hem dinlerlerdi. Nevzat Atlığ'ın yönettiği koroyu çok severdi. Rumeli türkülerini de bir başka severdi. Kitabın yazarı Mine Hanım, bir gün evine gittiğinde klasik kemençesini götürüp birlikte şarkılar söylediğini belirtir. (s.13)

Mine Hanım'ın hocası hakkında şöyle bir cümlesi dikkati çeker: "Ben 'feminist' tanımlamasından da hoşlanmayabileceği kanısındaydım. Benim tanıdığım hoca, kendisine etiket yakıştırılmasından hiçbir zaman hoşlanmamıştı." (s. 31)

Hâmide Hanım 1945'te Necâti Topçuoğlu ile evlendi. Necâti Bey yüksek bürokrat olup Demokrat Parti 11. dönem milletvekili iken, 27 Mayıs ihtilâli sonrasında Kayseri Cezâevinde 56 yaşında vefat etti (1961). Bu trajik durum Hâmide Hanım'ı çok etkiledi. Fotoğraf sanatçısı olan Nazif isimli bir oğulları vardır.

ÂİLESİ

Hâmide Topçuoğlu dindar bir âilede yetişti. Baba küçük yaşta hâfız olmuş, beş vakit namazını kılan, Kuleli Askerî okulundan mezun. Bosna kökenli bir Melâmî şeyhinin dâmâdı, takvâ sâhibi bir insan. Anne tasavvuf terbiyesi içinde yetişmiş fazîletli bir kadın. Evlerinde Müslüman dünya görüşü hâkim.

"Annemin sesi kulağımdadır" der: 'Kızım, o da insan, onun da Allah'ı var.' Âilenin anlayışı: "Birisi kendi durumumuzu ötekilerden farklı görecektir diye ödleri patlardı." Evde sık sık tekrarlanan bir cümle: "Başkası görmezse Allah görür." (s. 88)

Topçuoğlu büyükbabasından hep saygıyla bahseder. Onu “şeklî olmayan ve dînin sâdece şekil yönüyle ilgili olmayan bir tasavvuf adamı” diye târif ederken şuna da dikkati çeker:

“Rahmetli büyük babam Hasan Hüsnü Efendi, dînin bütün Müslümanlar için, yâni geniş kitle için, vazettiği (koyduğu) mükellefiyetlerden kendini âzâde sayan, dînin ancak ahlâkî yönüyle ilgilenen mezhebi geniş bir sûfî değil. Herkes için hangi mükellefiyetler varsa onları yerine getiren ve ilâveten de dînin mânâsına nüfuz eden bir kimse. Ve etkin.”

Hâmide Hanım devam eder: “Babam Edirne’de mutasavvıf ve sevilen bir zat olan Hasan Hüsnü Efendi’yle tanışır, bu zat annemin babasıdır. Babam, büyükbabamı tanımakla bir ihvan çevresine giriyor. Osmanlı imparatorluğunda dînî zümreler var, bugünkü fikir cemiyetleri gibi. Kadınların da böyle çevreleri olabiliyor. Bunlar ortak fikri, mânevî hayâtı zenginleştirmeye yöneliyorlar. Tarikatlar gibi yapıda değil bu gurupların hepsi. Babamın dâhil olduğu grupta fikir alışverişi, kültürün şifâhî intikâli var. (s. 40)

Âileyi tanımaya devam edelim: “Büyük annem erken gelişmiş, zekâsı yaşının çok üstünde. İçinde bulunduğu sosyal muhit, İslâm kültürünün en rafine tabakasının oluşturduğu bir sosyal muhit.”

Büyükbabam, Hasan Hüsnü Efendi on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir Melâmî şeyhi Muhammed Nur’un³ öğrencisi olarak son Melâmîleri temsil ediyor. Bosna-Hersek’in Ayvazoviç soyundan bir din âlimi. Arapça Farsça, Sırpça biliyor.

*

³ Bu zat için bkz. Ali Bolat, *Muhammed Nûru’l-Arabî*, h yayınları, İstanbul, 2015

“Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil” fetvâsınca, Hâmid Topçuoğlu’nun bir Melâmî olan babası Remzi Uzbark, Ken’an Rifâî (1867-1950)⁴ ile tanışan biridir. Konuyu Sâmiha Ayverdi’nin, E-fendisi hakkında yazdığı “*Dost*” adlı kitaptan görelim:

“Albay emekli “Uzbark Bey’in çok zamandır Dost’a Ankara’ dan selâmı ulaşıyor ve bir fırsat düşüp İstanbul’a gelerek görüşmek istediği biliniyordu. Nihâyet fırsat zuhur etmiş olmalı ki, buluşmak nasip oldu. İki ezel âşinâsı bu sûretle uzun uzun ve karşılıklı sohbet imkânı buldular.

Remzi Uzbark Bey, tekrar Ankara’ya döndüğünde Dost’un: ‘Bize aşk u muhabbet bıraktı. Mektupsuz koymasın, ellerinden öper duâsını beklerim’, diyerek gönderdiği habere: ‘Mâdemki zât-ı âlîkadr beni andı, bu anış yeter bana... Meşhûdâtımız mesmûâtımıza gâlip geldi diye cevap yollamıştı.”⁵

Babasının, devrin ileri gelen tasavvuf büyükleriyle ahablığı olduğu görülür: “Meselâ Avni Bey (A. Avni Konuk)⁶ İslâm târihi, tasavvufu hocasıydı ve ablamların da hocası oldu Felsefe şûbesinde. Allah rahmet eylesin, dayımın arkadaşıydı, babamın ahabıydı.”

⁴ Ken’an Rifâî için bkz. Sâmiha Ayverdi ve arkadaşları, *Ken’an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, Kubbealtı Neşriyatı; Mehmet Demirci, *Ken’an Rifâî Yazıları*, Cenan Vakfı Yay.

⁵ Sâmiha Ayverdi, *Dost*, Kubbealtı neşriyatı, 3. Baskı, İstanbul, 1995, s. 141. (Remzi Bey’in son ifâdesinin anlamı: Gördüklerimiz, duyduklarımıza üstün geldi.)

⁶ Ahmed Avni Konuk’un (1868-1938) son senelerde yeni harflere aktararak yayımlanan eserlerinden bir kısmı şunlardır: *Fusûsü’l-hikem Tercüme ve Şerhi* (4 cilt), *Tedbîrât-ı İlâhiyye tercüme ve Şerhi*, *Fîhi Mâfîh tercümesi*, *Mesnevi Tercüme ve Şerhi* (13 cilt).

DİN ANLAYIŞI

Hâmide Hanım dînî kültür bakımından çocukluğunda öğrendiği şeyleri anlatır: “Hiçbir zaman şeklî diyebileceğim unsurlarda ısrar edilmedi. Ve daha ziyâde, bugünkü anlamda işin felsefi yönü, mânâ yönü. Hor görmemek, kibirlenmemek bilhassa.

“Bir gün hatırlıyorum, beş-altı yaşlarındayım, neye bilmem, bir tartışma oluyor şeker yememek konusunda, dişler için zararlı diye birtakım mülâhazalarla mı bilmem. ‘Ben masanın altına girsem Allah beni görür mü?’ diye sordum, ‘tabii görür’ dediler, ‘Allah’ın görmek için göze kulağa ihtiyâcı yok. Seni görür, aklından geçirdiğini de bilir’ dediler. Düşünüyorum da vicdan kavramını altı yaşındaki çocuğa ancak bu şekilde anlatmak mümkündü herhalde.” (s. 88)

Şöyle der: “Çocukluğumuzda herkes oruç tutardı Ramazan’da. Küçükken sahura kalkılırdı. Ve tutturmak istemezlerdi. Çay kaşığının sesini duyunca inerdim, yedirir ama oruç tutturmazlardı. İlk defa on iki yaşında tuttuğumu hatırlıyorum. Bir kez altıncı sınıfta, orta birden orta ikiye geçerken (1930’larda) tüm sınıf oruç tutmuştuk. Fâik Hoca diye bir hocamız kızmış bütün sınıfa zayıf vermiş. Elli yedi kişi.. Sonra on iki-on üç yaşından yirmi beş yaşına kadar tuttum.” (s. 117)

Kitâbî Din Yaşanan Din

Şimdi bir tarafta ulemâda kitâbî, şer’î İslâm geliyor. Öbür tarafta halk arasında, kendi sosyo-kültürel seviyesine, getirdiği geleneklerine şusuna busuna uyarladığı nisbette şifâhen öğrendiği bir dînin vasıfları oluyor. Ama bu, yaşamayı sağlıyor yâni yaşama sevincini güdülüyor. Yoksa ancak ulemânın bildiği, ulemânın dediği şeylerle yetinecek olursa yaşama imkânı yok. Çünkü her de-

ğer sektörüne bunun yayılmasına imkân yok. Bütün halklar, Arap olmayıp da sonradan Arapçaya nüfuz edenler, Acemlerde olsun, Türklerde olsun farklı yorumlar getirmişlerdir. Ve bu yorumlar onların hayat tarzlarıdır. Hele ilk zamanlarda, on üç on dördüncü asırda İslâm kültürü halkın kültürüyle hal hamur olmuş onun yaşadığı değerlerdir...Allah'la şakalaşır, Allah'a kızar, söylenir. "Bana bunu mu yapacaktın?" der. Ve mevcûdiyetine inanır. Kaderinin onun elinde olduğuna da. Ve başına gelen hâdiselerin sebebinin, fâilinin de O olduğuna inanır. Ama bundan sıkıntı çekiyorsa sıkıntısını da söyler. Tevhid edecekse eder. Senli benlidir. (s. 172)

Hâmide Topçuoğlu ilgi çekici bir belgeden söz eder: "İngiliz câsusı Lawrence'ın İngiliz kraliyetine sunduğu raporu var. Osmanlılar zamanında yaptığı câsusluklar hakkında, onun mukaddimesinde rastladım: 'Bir Müslümanın Allah'la olan ilişkisi ile bir Hristiyan'ın Allah'la olan ilişkisi' diyor, 'birbiriyle mukayese edilemeyecek şeylerdir'. 'Onun için diyor, 'bir Hristiyan samîmî şekilde bir Müslüman'ın duygularını anlamaz. Müslüman, senli benlidir Allah'la' diyor, 'Allah'ın huzuruna çıkmak için hiçbir formaliteye ihtiyacı yoktur. Üstündeki abâsını serdi mi o seccade yerine geçer, gökyüzünün altında ibadetini yapar. Yâni o kadar formalitesiz, o kadar samimi, o kadar direkt. (Allah'a) nazlanır,' diyor, 'söylenir, istimdat eder, bir çocuğun annesiyle babasıyla konuşması gibi'." (s. 173)

DİN-TASAVVUF

Topçuoğlu'nun küçüklüğünden îtibâren, tasavvufu yaşayan bir âilede büyüdüğünü belirttik. Şöyle diyor: "Mutasavvıflar 'şeriat yetmez, aynı zamanda tarîkat lâzım' demişlerdir ama hiçbiri şeriatı reddetmemiştir, Tasavvuf erbâbı şeriatı reddetmez. Şeriatçılar tasavvufu, inancı sarsıcı, politik bakımdan tehlikeli bir şey o-

olarak görmüş ve İslâm'ı dağıtacağından korkmuşlardır. Ancak tarîkatlar, içten bağlılığa dayandığı için, müslümanlık içinde dâima önemli güç oluşturmuşlardır. Siyâsî iktidarların başına gelen felâketler, Müslümanların tarîkat bağlılıklarını daha da artırmıştır.” (s. 94)

Evin içinde tasavvuf havasını teneffüs etmesine rağmen H. Topçuoğlu'un konunun mâhiyetinden geç haberdar olduğu anlaşılıyor. Şöyle der: “Yirmi yaşındaydım Melâmîlik kelimesini duyduğum zaman. Fakülteyi bitirdiğim sırada bir arkadaşımduyuyorum. Tarîkatları falan işittikçe babama sorardım. 'Babacığım biz neyiz?' diye. 'Müslümanız, Muhammedîyiz' derdi, 'Yetmiyor mu? Daha ne istiyorsun?' derdi.”

Şu ifâdesine göre babasıyla bu konuları enine boyuna konuşamıştır: “Ben doçentlik çalışmalarımı yaparken, 1956 da öldü babam. 'Hâmide, seninle tasavvuf okuyamadık' derdi babam. 'Ben sana tasavvuf okutamadım' yahut 'herhangi bir şeyde bulunamadım' değil de 'seninle tasavvuf okuyamadık. Keşke vaktimiz olsaydı da seninle tasavvuf okusaydık'.”(s. 112)

Melâmîlik Nedir

Topçuoğlu bu yolu şöyle tanımlar: “Melâmîlik bir meşreptir. Melâmîlik'te, tarîkatın müessesesevî unsurundan hiçbirisi yok, tekke yok, kıyâfet yok. Bütün esas; insanın çabayla, oto eğitim metoduyla evvelâ kusurlarının farkına varması ve bunlardan temizlenerek kendini Allah'a ulaşacak hâle getirmesi. Kendini kendine teşhir, tenkit, levm etmek. Melâmîlik farklılaşmayı kabul etmiyor. Her farklılaşmada bir benlik iddiası var çünkü. Her fark bir iddiadır, aslında. Tasavvuf edebiyâtını merak ettiğim zaman çok daha açık örneklerini buldum. Başka tarîkatların mensupları hakkında da mesela 'Melâmî meşrep bir zattır' gibi.” (s. 92)

“Melâmet inancı ve bu inancın temeli de kendisini başkasından üstün görmemek, kusurlarını bizzat kendisi değerlendirmek, levh etmek anlamına gelir. Yâni bir nevî otokritik. Kendisiyle uğraşmaktan başkasına kusur bulamamak. Zaaflarını bilmek, kendini eğitmek. Kelimenin tam mânâsıyla bir moral eğitimidir. Bunun da şartı olarak, kendini başkalarından farklı, başkalarından üstün gösterecek her şeyden kaçamaktır. Ne alâmetleri var, ne kıyâfetleri var.” (s. 113)

“Melâmînin gayesi ahlâkî bir nefis terbiyesinden, buna sâhip olup olmamaktan ibârettir. Ki onun kendi kusurlarını görmesi ve başkalarının hâlinden anlamasıdır. Bugünkü kullandığımız mânâda ümen (insânî) bir şey. Bir günahkârın damgalanması hâlinde ise... “Neden günah isledi? Sen olsan yapar mıydın?” sorularını soruyor.” Mine Hanıma’la bir konuşmalarında; bir dînî sistemde taassuptan toleransa nasıl geçileceği üzerinde durur. Dînin şeklî kurallarının, emir ve yasaklarının nedenini, niçinini, asıl amacını arayarak, bunları felsefî bir endîşeyle kurcalamak sûretiyle buz kalıplarının erimeye başlayacağını ifâde eder. Ayrıca “Bugün tarikatlar meselesi rezâlet. O kadar hayretler içinde kalıyorum ki sorma” der. (yıl 1994).

SİSTEM ELEŞTİRİSİ

Hâmide Topçuoğlu iyi yetişmiş, Doğu ve Batı kültürüne vâkıf etkili bir şahsiyettir. Kendisini farklı zeminlere yerleştirmek isteyenler çıkmıştır. Bunlardan biri Nilüfer Göle’dir. *Modern Mahrem* kitabında⁷ “Kemalist babalar ve modern kızları” ara başlığı altında iki isme yer verir: Süreyya Ağaoğlu ve Hâmide Topçuoğlu. Hâ-

⁷ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2004. İlgili konu için bkz. s. 106, 108

mide Hanım babasının böyle bir nitelemeye uymadığını düşünür. Göle'nin kitabını okuduğunu, ara başlığı farklı hatırlayarak "İnkılapçı babaların cumhûriyetçi kızları" gibi bir ifâde yer aldığını söyler. Hoca buna kızmış olmalı ki şöyle der: "Şimdi, benim babam için bundan isâbetsiz bir benzetme olamaz. Böyle birtakım bilgilerden belli kategorilere ulaşmak yanlışlara sebep oluyor, yanlış hipotezler kurulabiliyor. Ya da hipotezlere kanıtlar üretiliyor." (s. 37)

Baş tarafta gördüğümüz gibi Mine G. Tan hocasını şöyle tanıtmıştı: "İmparatorluğun çocuğu bir cumhûriyetçi. Bu ikisinin zenginliklerini hiçbir tâvizde bulunmadan kişiliğinde özümsemiş ama her ikisinin de 'zaaflarını' eleştirmekten sakınmamıştı."

Söz konusu kitapta Topçuoğlu'nun Cumhûriyet ve yenilikler için söyledikleri şöyle özetlenebilir: Atatürk, gerçekçi bir asker kafasıyla, Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu çıkmazı görüyor. Ona göre bu çıkmazdan kurtulmanın iki yolu varsa biri laiklik ilkesidir.

İslâmiyet'in bu kadar hırpalanmış, zedelenmiş mensupları sersefil, müstemleke hâlinde. Batı'nın ayakları altında çiğnenmiş, adam köpeğinin adını Muhammed takıyor. Adam (Atatürk- M. Demirci) gâvurun Türk'e olan nefretini gâyet iyi görmüştür. Ve Türklerin, Osmanlı cemiyetinin o zamanki şartlar içinde Batı karşı-sındaki sünepeliğini, çâresizliğini de görmüştür. Üç kıtaya yayılmış bir muazzam imparatorluk. Ama onu idâreden âciz, daha doğrusu tabîî ömrün bitirmiş bir hânedan. Altı yüz sene yaşamış. Öteki İslâm devletlerinin en cilâlı anında, Abbasîler, Emevîler yetmiş sene yaşamış. Bunlarinki altı yüz sene. Ama bir gün bu çınar çöker. Bunlar sosyal organizmalardır. Öyle sonsuza kadar yaşaması mümkün değil. O zaman bir tek çaresi kalıyor. Devleti rasyonel

mantıkla işletebilmek. Şart bu. (s. 226)

Atatürk, Batıyı göstererek “İşte sana dünyâyı gösteriyoruz, çağdaş medeniyet budur. Sen ondan da yukarıya çıkacaksın” demiştir. Bu çağdaş medeniyet kavramının içine o kadar çok unsur girer ki! Ve üzüldüğüm taraf hani ‘benden sonra tûfan’ diye bir söz vardır. Bizimkiler ‘benden evvel de tûfan’ derler, anlıyor musun? Bir tek şey, bir mîras bırakmayacak kadar ortalıkta, silip süpürürsen... (s. 166)

Mine Hanım sorar: “*O silip süpürmeyi bütün devrimler yapıyor.*” Hâmide Hoca’nın cevâbı şöyle:

“Gâyet tabîî. Dîni Protestanlar da eritmeye çalışmış. Kilise normlarını, düşüncesini filan. Ne olmuş biliyor musun? Bütün Ortodoks Hristiyanlığı, yeraltı evliyâlara sığınmışlar. Bin bir türlü tarîkat türemiş. *Karamazof Kardeşler*’de vardır ya, bir Ortodox mistiği. Petro’yu da, ıslâhâtını da, bilmem nesini de boş vermişler, kaş yaparken göz çıkarmış.”

Şöyle devam eder: “Üzüldüğüm nokta, aşılmaz birtakım pre-jüjeler (önyargılar), dînî nefretler, dînî hayranlıklar var. Yok yahu, sen kendi cemiyetinin, târihinin, kendinin diye konuştuğun her şeyin en ufak, nasıl elişlerinde bilmem ne sanatını topluyorsun, mânevî kültürde de toplayacaksın. Seninkinin paralelini görüyorsun, dünyânın inkılâbını geçirdiği halde ayakta duruyor.” (s. 167)

“Demek ki bir sâbite (değişmezlik) var insan tabiatında. O sâbitenin karşıladığı bir ihtiyaç var. O sâbitenin karşılığı da bir karşılık olarak gidiyor.” “Bir değer yerleşmesi için on bin sene gerekliyse, yerleşmiş bir değer yıkılması için on bilemedin yüz sene kâfi. Yâni değerlerin yıkılması kolay ama tesisi zor, hatta imkânsız.”

II. SÂMİHA AYVERDİ İLE MÜNÂSEBETİ

Hâmide Topçuoğlu kitabında Sâmiha Ayverdi'nin adı, başka birbirinin sözü olarak bir yerde geçer. Ken'an Rifâî bendesi Sâmiha Ayverdi (1905-1993) mürşidinden öğrendiklerini roman şeklinde kaleme almaya başladı. 1938-1948 yılları arasında on adet edebî eseri çıktı. Bu kitaplar o sırada Türkiye'de önemli bir yankı uyandırdı. Devrin fikir ve sanat adamları, entelektüelleri Ayverdi'ye gelip kendisi ile görüştüler. Mütefekkir-yazarımızın 1940-1948 yılları arasında yapılan bu görüşmelerde tuttuğu notlar, *Mülâkatlar* adıyla yayımlandı.

Muhterem Ayverdi ile görüşmek için gelenlerden biri de Hâmide Topçuoğlu'dur, o zamanki adıyla Hâmide Remzi Uzbark. Târih 12 Ağustos 1945, Ayverdi 40, Hâmide Hanım 27 yaşındadır. Kendisi bu sırada, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde asistandır.

Mülâkatlar kitabında Ayverdi'nin notlarına göre Hâmide Hanım söze şöyle başlar: "Sizinle görüşmeyi senelerden beri istiyordum. Hayâtım sözde entelektüel insanlar arasında geçmesine rağmen, bunlar ilimleriyle muvâzî gitmeyen iç hayatları sebebiyle, o kadar kifâyetsiz, basit insanlar ki, asla doyurmuyor, kandırmıyor."⁸

Topçuoğlu çevresindeki insanların maddiyat düşkünlüğünden, meselesizliğinden, dîni küçümseyişlerinden, babasının temsil ettiği ahlâk örneğinden uzak bulunmalarından şikâyet eder.

Cevâben Sâmiha Hanım, insanın ancak nefsinin esâretinden

⁸ Sâmiha Ayverdi, *Mülâkatlar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005, s. 120

kurtularak hür olabileceğini örneklerle anlatır.

Hâmile Hanım, toplumdaki yanlış gidişattan misaller verir, metafizikle ilgisiz olmamızdan, Doğu'ya dudak bükülüp, Batı'ya aşırı ilgi gösterildiğinden yakınır. Sözlerini şöyle bitirir: "Ben ilk defa sizden *Ateş Ağacı*'ni⁹ okumuştum. Bir gün hocam Hirş benden temiz üsluplu bir edebî eser isteyince tuttum *Ateş Ağacı*'ni kendisine verdim. Geçenlerde yazdığı bir mektupta bu eserden bahsederek: Bu, şimdiye kadar okumuş olduğum idealist eserlerin en kuvvetlilerinden biri (diyordu).

Eserleriniz pek değerli takdirler toplamış olduğu için bu babda ben bir şey söyleyecek değilim; ancak yalnız şunu söylemek isterim ki, bu memleket de insâniyet de onlara ziyâdesiyle muhtaç..."¹⁰

SÂMİHA AYVERDİ'NİN MEKTUBU

Sâmiha Ayverdi'nin mektuplarından bir kısmı yayımlandı. Burada Hâmile Topçuoğlu'na yazılmış 29 Nisan 1950 târîhli duygu ve fikir yüklü, muhtevâlî bir mektup yer alır. Ayverdi "Pek Azîz, pek değerli dostum Hâmile Hanımefendi," diye başladığı mektubun ilk paragrafının sonunda, "Siz gelişigüzel mektuplaşılan kimselerden değilsiniz" der ve ilâve eder: "Size mektup yazılmaz hâlleşilir, dertleşilir, sohbet ve muhabbet edilir"¹¹ diyerek, aralarındaki fikir ve duygu berâberliğini dile getirir.

⁹ Sâmiha Ayverdi, *Ateş Ağacı*, Kubbealtı neşriyatı, 3. Baskı, İstanbul, 2001

¹⁰ *Mülâkatlar*, s. 123

¹¹ *Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları*, hazırlayan: İsmet Binark, Kubbealtı neşriyatı, İstanbul, 2002, s. 107. Aynı mektup *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nın 183'üncü sayısında (Temmuz 2017) çıktı.

Mektubunda Ayverdi'nin "neden hakikat varken dalâlete sapıyoruz?" sorusuna verdiği cevap şudur: 1-İnsanlara güzelin ve iyinin tanıtılmamış olmasından, 2-İstîdatsız kimselerin yanlış seçmelerinden. Ayrıca et yiyen mahlûka ot, ot yiyene de et ikram edilmesinden.

Bundan 70 sene önce yazılmış mektupta Ayverdi şuna da değinir: "Mistik hayâtın sahte ve patolojik şekilleri çoktur. Fakat hakikî mutasavvıflar, akıllı, dört başı mâmur kimselerdir. Bir mistik filozof olmak başka, bir mistik olmak yine başkadır. (...)Mistik, murâkabeli bir kimse olduğu için başka insanlardan daha faal, daha semereli bir hayat yaşamakla mükelleftir. Çünkü o, rûhuyla kendi aslına bîat etmek şuuruna ermiş müstesnâ cevherdir.

Ayverdi'nin H. Topçuoğlu'na mektubu şu satırlarla sona yaklaşır:

"Peki, benim aziz ve sevgili dostum, bütün bunları niçin sizinle konuştum? Hem de tasarlamadan, düşünmeden, hattâ istemeden? İnsan kendini zorlasa bile bir mektup edebiyâtının bu derece dışında kalamaz. Evet, ama ben sizinle hâlleşmek, hayâtın bir köşeciğini evvelden teşrih masasına yatırmak istemiştim. Mektuplaşmak değil."

Ve sözü, çok saygılı bir dille babası Remzi Uzbark' getirir:

"Şurada, bekçi, nöbetçi, muhafız, mekân ve zaman tanımayan hayal kuvveti gibi yüzümü mücessem bir insan heykeli olan beybabanıza döndürsem nasıl olur? Kendisine olan iştîyak ve muhabbetimiz, o ulvî ve büyük insanla aramızdaki yolu bir solukta atlayıp geçiyor. Şimdiye kadar iki mektuplarını aldım. Tekrârını ve devâmını bu yüzle nasıl isteyebilirim? Mübârek ellerini öperken bir selâmlarını lütfederlerse ne mutlu bana!

İştiyak ve hasretle gözlerinizi öper, vâlîde hanımefendiye hürmetler ederim aziz ve kıymetli dostum. Sâmiha Ayverdi”

Sâmiha Ayverdi’nin H. Topçuoğlu’na yazdığı bu mektubun orijinali Kubbealtı Vakfı Ayverdi Enstitüsü’ndedir. Orada imzâdan sonra yer alan birkaç paragraf daha bulunmaktadır. Bir cümlesi şöyledir: “Size mektup yazdığımı büyük Üstadımıza söylediğim zaman ‘Yüzünde ezel îtilâfının (anlaşmasının) damgasını taşıyan kızıma sevgi ve tahassüslerimi yazmayı unutma!’ buyurdular.”

Ayverdi’nin “Üstad” dediği Ken’an Rifâî Hazretleri olmalıdır. Kendilerinin irtihal târihi, bu mektubun yazılmasından iki ay sekiz gün sonra, 7 Temmuz 1950’dir.

HÂMİDE HANIM’IN MEKTUBU

Ayverdi Enstitüsü’nde Hâmîde Hanım’ın S. Ayverdi’ye “Pek muhterem hanımefendi” diye başlayan, henüz yayımlanmamış¹² bir mektûbu var. 13 Kasım 1961 târîhli bu mektûbun, Ayverdi’nin o günlerde tâlihsiz bir şekilde vefat eden dâmâdının kaybı¹³ dolayısıyla yazıldığı anlaşılıyor. Mektupta “sabr-ı cemîl” niyâzından sonra şu cümle yer alır:

“Allah sizi muhîtin dertlerini tahfîfe (hafifletmeye), acılarını dindirmeye memur etmiş. Ne yaparsınız herkesin ayrı bir fonksiyonu, ayrı bir rolü var gâliba.”

Hâmîde Hanım teselli mâhiyetindeki ifâdelerinden sonra:

¹² Ben bu yazıyı kaleme aldıktan sonra söz konusu mektup yayımlandı. Bkz. Sâmiha Ayverdi, Mektuplar-10, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2020, s. 178

¹³ Olayın ayrıntısı için bkz. Sâmiha Ayverdi, *Sinan’ın Günlüğü*, Kubbealtı Neşriyatı

“Bütün bunları sizin gibi hakîm bir insana tekrarlayanın ne gaflet olduğunu ne beyhûde bir tekrarlama dan ibâret olduğunu bilmiyor değilim! Ama ne yaparsınız, hissiyatımı başka türlü aktarma imkân yok ki!” der ve mektubunu şu sözlerle bitirir: “... en sıkıntılı zamanlarımda gösterdiğiniz samîmî alâkaya tekrar tekrar teşekkür eder, bu muzdarip günlerinizde Allah’tan sabır ve tahammülünüzü arttırmasını niyaz ederim. Kerîmeniz hanımefendiye ayrıca tâziyetlerimin iblâğını ricâ ederim efendim. Hâmede Topçuoğlu”¹⁴

*

Bu yazı çok sınırlı sayıda kaynaktan hareketle yazıldı. Yazıları, kitapları taranarak, onu tanıyanlar henüz hayatta iken onlarla da görüşerek ayrıntılı bir Hâmede Topçuoğlu monografisi yazılabilse çok iyi olur. 📖

¹⁴ Bu mektupların bana ulaşmasını sağlayan Ayverdi Enstitüsü müdürü Aysel Yüksel’e teşekkür ederim.